

грамотності, культури мислення й поведінки як засобами літературно-мистецьких творів, науковими працями, так і прикладами життєвих ситуацій.

6.2. СИСТЕМА ПОЗАКЛАСНОЇ ДОСЛІДНО-ПОШУКОВОЇ І ЛІТЕРАТУРНО-ТВОРЧОЇ РОБОТИ УЧНІВ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ

Актуальним для профільної школи є створення умов для розвитку творчого, аналітико-синтетичного, логічного й образного мислення учнів-читачів шляхом вироблення системи позакласної дослідно-пошукової і літературно-творчої роботи школярів.

Важливо загострити увагу читачів на проблемі формування й розвитку дослідно-практичних, науково-дослідних, творчих здібностей учнів. Вона стала предметом вивчення багатьох учених (Н. Лейтес, В. Моляко, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, Н. Тализіна, Г. Щукіна). Серед психологів плідно розробляли проблему Л. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, філософ Г. Щедровицький. Своє відображення знайшла вона й у методиці викладання рідної мови. Лінгводидактичні аспекти цієї проблеми цікавили О. Біляєва, М. Вашуленка, Л. Скуратівського, О. Кучерук, В. Федоренка, Г. Шелехову, Л. Шевцову та ін. Методисти літератури також не обійшли своєю увагою означене питання: Н. Волошина, Л. Мірошниченко, О. Ісаєва, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Г. Токмань.

Спираючись на концепцію навчальних методів І. Лернера і М. Скагіна, в основі якої лежить характер пізнавальної діяльності дітей, ми вважаємо, що важливу роль у розвитку творчої самостійної діяльності школярів відіграє саме дослідницький метод.

Метод дослідження, або відкриття, або «розв'язання проблем», є основоположним у методиці творчого навчання, тобто навчання як творчого процесу відкриття дитиною світу. Одним із перших прихильників методу дослідження як провідного в навчанні дітей можна вважати Я. Коменського; важливість його підкреслювали й вітчизняні педагоги та психологи ХХ ст. Найпалкішими пропагандистами активних методів навчання, що передбачають відкриття (дослідження), були Г. Ващенко, В. Вахтеров. Перший запропонував чітку класифікацію методів, які забезпечать поєднання активних і пасивних в організації дослідно-пошукової діяльності школярів, акцентуючи увагу власне на активних формах організації пошуку, здобуття інформації (Ващенко Г. Загальні методи навчання : [підручник для педагогів]. – Видання перше. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.).

На переконання В. Вахтерева, потрібно «викликати» в мозку учня той розумовий процес, який переживає творець і винахідник певного відкриття чи винаходу [Вахтеров В. Избранные сочинения. – Москва, 1987. – С. 145-149]. Учені акцентували виняткову важливість розумових умінь школярів: уміння аналізувати, порівнювати, комбінувати, узагальнювати і робити висновки; уміння користуватися прийомами наукового дослідження бодай на елементарному рівні.

Для оволодіння цими вміннями, потрібно застосовувати евристичний (а не дидактичний) метод викладання та учіння: учитель ставить ту чи іншу проблему, дає матеріал, а учень сам, власними зусиллями відшукує, відкриває те, що було відкрито чи винайдено до нього. За таких умов будуть витримані фасилітативні стосунки між суб'єктами й об'єктами навчально-пізнавального процесу. Таким чином нами будуть закладені основи формування у школярів вмінь і навичок дослідницької роботи в системі особистісно зорієнтованого навчання. Тоді учень буде не пасивним об'єктом, а суб'єктом процесу навчання й учіння, головною діючою фігурою всього навчально-виховного процесу.

Вищезазване є головною вимогою нашого часу. Фактом сьогодення є те, що в ХХІ ст., мабуть, уперше в історії людства ***покоління ідей, покоління речей змінюються в часі швидше за людину.*** Тому навчальний процес слід спрямовувати не тільки на засвоєння базових знань, а й на ***набуття учнями вмінь та навичок самостійно засвоювати нову інформацію впродовж усього життя, умінь ефективно використовувати й застосовувати отримані знання в практичній діяльності.*** Важливо зазначити, що напрацьоване учнем, його вироблений науковий продукт повинні знайти своє втілення, реалізацію в подальшому. Якщо старшокласник бачить, що підготовлена ним робота затребувана, то очевидним є посилення його мотиваційної сфери. Це також сприятиме формуванню особистості, яка здатна бути самодостатньою, самостійно вирішувати професійні і життєві проблеми, а значить бути конкурентоспроможною.

Методологічною основою такої системи має стати концепція сучасної філософії про людину як носія сукупності суспільних відносин, де вона є суб'єктом діяльності, пізнання і спілкування. Власне засвоєння учнями старшої школи різних видів діяльності забезпечуватиме їх мотиваційно-оцінний, навчально-пізнавальний, діяльнісно-пошуковий і контрольньо-рефлексивний аспекти навчання в профільній школі, сприятиме їх особистісно фаховому виборі та майбутньому самоутвердженню в обраній професійній сфері.

Важливо витримати принцип наступності у формуванні креативного учня-читача як в урочній, так і в позакласній діяльності. Формування

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

вмінь і навичок дослідницької діяльності учнів основної і старшої школи (допрофільні і профільні класи) є актуальним і є логічним продовженням шляхом:

- постановки проблемних питань та створення проблемних ситуацій на всіх етапах дидактично-мистецької структури уроку літератури;
- творчого використання суперечностей, що закладені були самим змістом чи/і формою художнього твору, літературно-критичним матеріалом, системою художніх образів чи наявністю неоднозначних філософських та моральних проблем твору;
- ефективного застосування візуальних засобів навчання на семінарсько-практичних заняттях, уроці-конференції чи на етапі узагальнення й систематизації набутих знань і вироблених навичок;
- доречного використання інформаційних і педагогічних технологій навчання у процесі літературно-мистецької освіти школярів.

Структура дослідницько-пошукової діяльності учня-читача (ДПДЧ) у процесі вивчення літератури має такі компоненти:

1) суб'єкти/об'єкти ДПДЧ (ними можуть бути як учень-читач, так і група однокласників, які працюють із літературно-мистецьким матеріалом, визначивши об'єкти дослідження, систему цілей і шляхи, засоби досягнення);

2) потреби і мотиви ДПДЧ (навчально-пізнавальні потреби не стільки в розв'язанні проблеми, скільки як набуття дослідно-пошукового досвіду учня-читача; стимулювання шляхом уведення школяра в неоднозначно досліджуваний літературно-мистецький простір з наявною новизною, складністю, невідповідністю та наявністю протиріч у тій інформації, яка сприятиме пробудженню активності та приведе до високих пізнавальних досягнень);

3) система навчально-пізнавальних цілей ДПДЧ (здатність вибудовувати систему підрядних і супідрядних цілей та завдань, набуття дослідницького досвіду у відповідності до об'єкта та суб'єкта досліджуваної проблеми з акцентом на занурення читача в інформаційно-насичений літературно-мистецький простір);

4) об'єкт і предмет ДПДЧ (формування компетенцій щодо роботи з художніми, літературно-критичними текстами, які виступатимуть як результат творіння людського духу й перебуватимуть у ролі об'єкта-посередника між суб'єктно-об'єктними стосунками дослідно-пошукової діяльності учнів-читачів);

5) засоби ДПДЧ (зовнішні засоби: *наукові джерела; літературно-мистецька спадщина письменника; епістолярій митця, архівні матеріали; спогади рідних, близьких, очевидців; ...*);

6) процес ДПДЧ (підсистема пошуку інформації та її інтелектуального придбання; підсистема оброблення здобутої інформації, її перетворення і використання одержаних знань під час вироблення дослідницько-пошукового, читацького продукту діяльності);

7) умови та стимули ДПДЧ (фізичні умови: відповідність інтелектуально-вольовим, фізичним можливостям/неможливостям до такого виду діяльності; відсутність достатньої кількості матеріалів, технічних засобів для проведення роботи тощо; соціальні умови: суспільний вплив на проведення чи/ї заборону дослідно-пошукової діяльності взагалі й читацької зокрема; система вимог і стимулів до такого виду діяльності; ініціювання займатися таким видом діяльності зі сторони вчителя-словесника, стимулювання та заохочення; окреслення перспектив і наукових (практичних) вигод від такого виду діяльності тощо);

8) результати ДПДЧ (*прямі продукти* дослідно-пошукової діяльності читача: нова інформація про плановані досліджувані об'єкти; нова інформація про об'єкти, які не були предметом спеціального дослідження, *побічний продукт* передбачає виконання функції як побічного, так і прямого. Залежить це від тої мети, яку ставив перед собою дослідник).

Структура дослідницько-пошукової діяльності учня-читача (ДПДЧ)

<i>суб'єкти/об'єкти</i> ДПДЧ	<i>потреби/мотиви</i> ДПДЧ	<i>система цілей</i> ДПДЧ	<i>об'єкт і предмет</i> ДПДЧ
<i>засоби</i> ДПДЧ	<i>процес</i> ДПДЧ	<i>умови і стимули</i> ДПДЧ	<i>результати</i> ДПДЧ

Педагогічні можливості дослідницької методики:

– сприяє формуванню вмінь і навичок самостійної роботи, готує учнів до здобуття знань самостійно (учні вчатьсь прийомам пошуку додаткової інформації, а значить роботі з бібліотечними довідниками, каталогами, словниками, енциклопедіями; оволодівають прийомими стислою і раціональним запису, виписки, анотації, конспекту, реферату тощо);

– стимулює учнів до того, щоб не обмежуватися поверховим сприйняттям будь-якого навчального матеріалу, а глибше осмислити почуте, прочитане, побачене;

– удосконалює аналітико-синтетичне мислення школяра, уміння зіставляти й порівнювати, уявляти й систематизувати уявлене;

– інтенсифікує творчий потенціал дитини, її здібності до імпровізації, інтерпретації та оцінювання певних фактів.

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Отже, ефективне формування літературної компетентності випускника-читача багато в чому залежить від мобільної, гнучкої, продуманої системи органічного поєднання урочної й позакласної діяльності всіх суб'єктів навчально-пізнавального процесу. Тільки за таких умов здатність школярів до ефективної і продуктивної літературно-мистецької діяльності в різних соціально-значущих ситуаціях буде високою, забезпечуватиме їх навчання впродовж усього життя й досягнення своїх (на сьогоднішній день) акме-вершин.

6.3. ДОСЛІДНО-ПОШУКОВА РОБОТА ЧИТАЧА-СТАРШОКЛАСНИКА В СИСТЕМІ МАН УКРАЇНИ: МЕТОДИКА, ТЕХНОЛОГІЯ, ПОРАДИ

Організація літературно-мистецької освіти школярів у старшій школі потребує формування специфічних навиків читацької діяльності учнів шляхом уведення їх у науковий простір через формат участі в роботі Малої академії наук.

Перші кроки до пізнання таємниць природи діти роблять у школі. Але тільки за партою близько познайомитись із природою, по-справжньому полюбити її не можна. Знання, здобуті в школі, треба енергійно підкріплювати справою, науково-практичною роботою. На практиці можна підтвердити відомі факти, замислитись, чому саме так, а не інакше, і поставити перед собою нові завдання. Залучення учнів до процесу наукового дослідження сприяє формуванню самодостатньої компетентної особистості. Дослідницька робота змінює світогляд дитини, самооцінку, має значний вплив на формування життєвих цінностей. Для нас важливо, щоб даний посібник як на теоретичному, так і практичному рівнях продемонстрував, по-перше, якими компетенціями має оволодіти старшокласник, а відповідно їх повинен на підсвідомому рівні демонструвати вчитель, науковий керівник, щоб сформуванню дослідницьку компетентність учня-читача старшої школи засобами літературно-мистецького матеріалу. По-друге, який науковий продукт зможе виробити старшокласник у процесі дослідницько-пошукової діяльності та у співпраці з науковим керівником, де посередником будуть наукові тексти, літературно-мистецькі твори, різноманітні джерела, щоб розв'язати ту наукову проблему, яка є особистісно важливою як для учня-дослідника, так і продемонструє її новизну та практичну значущість громадськості.

Досвід роботи наукових керівників, учителів-практиків, філій МАН Миколаєва, Білої Церкви, Луганська, Львову, Києва та багатьох інших міст щодо формування компетенцій учнів-читачів-дослідників під час